

Актуальні проблеми професійної мовної підготовки студентів педагогічного факультету в контексті розвитку української культури / Катерина Яківна Климова // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Випуск 8. Серія "Педагогічні науки". — Глухів : ГДПУ, 2006. — С. 123—126.

Актуальні проблеми професійної мовної підготовки студентів педагогічного факультету в контексті розвитку української культури

У статті йдеться про використання надбань української культури у системі професійної мовної підготовки майбутніх учителів початкових класів.

“Школа стає справжнім осередком культури лише тоді, коли в ній панують 4 культу: культ Батьківщини, культ людини, культ книжки і культ рідного слова” [14, 201], – від цих рядків Василя Сухомлинського нас відділяє швидкоплинна ріка історії, в яку, як переконує антична мудрість, не можна увійти вдруге. Однак крізь призму кардинальних політичних, соціальних, економічних і культурних змін в Україні, сучасних тенденцій розвитку системи освіти слова видатного педагога, набуваючи нового звучання, залишаються актуальними. Звідки бере початок сучасна школа як осередок культури? Чому батьки сьогоднішніх першокласників неодмінно хочуть “попасти до хорошого вчителя”? Чому й зараз з-поміж розмов про інтерактивні технології навчання на зауваження викладача щодо низького рівня культури усного й писемного мовлення студента ми чуємо гірку відповідь-виклик: “У мене був поганий перший вчитель!” Так, очевидно, саме з педагогічного факультету ВНЗ слід починати роздуми про те, якою буде рідна мова в рідній школі і відповідно – наша культура.

Різні аспекти проблеми формування мовно-мовленнєвої особистості майбутніх учителів знаходиться в центрі уваги багатьох науковців (Бабиш Н., Біляєв О., Вашуленко М., Варзацька Л., Голуб Н., Груба Т., Каліш В., Коваль А., Козачук Г., Лазаренко Н., Мельничайко В., Паламар Л., Пентилюк М., Попова О., Сагач Г., Ткачук Г. та ін.). На сучасному етапі мовної освіти в Україні особливу увагу, на наш погляд, привертає *концепція когнітивної методики навчання української мови*, яка у площині професійної підготовки вчителів початкових класів як словесників є найсприятнішою. Спираючись на лінгвістичні, педагогічні та психологічні розробки вітчизняних та зарубіжних вчених, чинні державні документи в галузі мовної освіти, М.Пентилюк, А.Нікітіна, О.Горошкіна докладно описують основні загальнодидактичні та лінгводидактичні принципи когнітивної методики: особистісний, принцип інтегративності, емоційності, креативності, активної пізнавальної спрямованості та *етнокультурологічний принцип*. Оскільки тема нашої статті безпосередньо спрямована на використання надбань української культури у процесі мовно-мовленнєвої підготовки студентів (а метою є показ особливостей цього використання), зупинимося на характеристиці останнього з принципів: “Українська мова є відображенням і невід’ємною частиною культури українського народу, тому опанування її має нерозривно

пов'язуватися з засвоєнням культури народу – носія мови, а, отже, з послідовним введенням у шкільний курс (і відповідні мовні курси у ВНЗ – авт.) національно-культурного компонента. Цьому сприяє впровадження етнокультурологічного принципу, що реалізується у двох напрямках: навчання української мови в контексті української культури; пізнання української культури у взаємодії з культурами інших народів”[2, 6].

Для відстеження особливостей використання надбань української культури у процесі мовно-мовленнєвої підготовки майбутніх учителів початкових класів визначимо насамперед співвідношення понять : *культура – мова – мовна освіта – культура мовлення – мовленнєва компетентність – професійна мовна підготовка майбутнього вчителя*.

Із декількох сотень відомих у сучасній науці визначень культури можна пропонувати узагальнене: культура - це сукупність досягнень людства; все багатство матеріальних і духовних цінностей; це інтегральний образ, що об'єднує науку, освіту, літературу, мистецтво, мораль, уклад життя при визначальній ролі світогляду; культура – це інформаційна надсистема, яка забезпечує зворотний зв'язок із середовищем за умови збереження фонду історичної пам'яті. Особливе значення для культури має система освіти (зокрема, мовної), оскільки культурна спадщина не відтворюється сама по собі і потребує свідомого відбору, передання й засвоєння. Мова є формою національної культури, скарбницею людського досвіду. В. Михайлюк цілком слушно зазначає: “Мова з багатьма її функціями (комунікативною, культуроносною, мислетворчою та ін.) забезпечує належний рівень грамотності носіїв певної професії, формує вміння їх спілкуватися в усіх сферах комунікації – у ділових відносинах, у науці, культурі, економіці тощо” [7, 33]. Якщо літературна мова є універсальною унормованою системою, спільною для всіх носіїв, то мовлення – індивідуальний спосіб реалізації мови в процесі комунікації. В. Пасинок досить ретельно дослідила взаємозв'язок цих понять у мовознавчих працях: “С.Обнорський поняття “мова”, “мовлення”, “мовленнєва культура” пояснює через істотні ознаки нації, де мова є головним інструментом культури, основним чинником її розвитку, творчості. Водночас, як доводить учений, від загальнонаціональної мовленнєвої культури цілеспрямовано “відбруньковується” особистісна мовленнєва культура, яка обов'язково відображає певну індивідуальну варіативність” [11, 6].

Вчені багатьох поколінь дотримувались думки, що добре розвинена мова і, відповідно, високий рівень культури мовлення громадян є показниками рівня культури держави. Отже, сучасна Україна має чималий скарб – мову, загубити який означає втратити свою культурну самобутність. “Багато чого треба зробити в державі, щоб українська мова посіла належне їй місце і сповна виконувала свої функції... Учити державної мови всіх громадян України – найважливіше соціальне замовлення, оскільки від цього залежить підготовка майбутнього інтелектуального потенціалу країни”, – ці

слова досить прозоро окреслюють проблеми і перспективи сучасної мовної освіти на всіх її рівнях [4, 3].

Автор першої вузівської програми “Основи культури мовлення” (1976) й першого підручника до цього курсу професор Б. Головін визначив культуру мовлення як сукупність і систему комунікативних якостей мовлення. М. Ільяш виражає поняття про культуру усного й писемного мовлення через володіння літературними нормами на всіх мовних рівнях з урахуванням умов і цілей комунікації. Отже, культура мовлення майбутнього вчителя передбачає *виразність, багатство, доступність, впливовість, чистоту, доречність, правильність, логічність, точність* відносно будь-якої ситуації спілкування.

Мовленнєва компетентність – це здатність мовця реалізувати через зв’язний текст свої комунікативні потреби, підпорядкувавши зміст отриманих мовних знань корекції й удосконаленню усного й писемного мовлення. “...*Мовленнєва компетентність*, як будь-яка діяльність, характеризується предметним (психологічним) змістом. Предметом мовленнєвої компетентності, на думку Л.С. Виготського, І.О. Зимньої, О.М. Леонтьєва, О.Р. Лурія, є думка як форма відображення предметів і явищ реальної дійсності в їхніх зв’язках....Мовленнєва компетентність формується і розвивається у єдності з загальним інтелектуальним розвитком...” [3, 58-59].

Професійна мовна підготовка майбутнього вчителя є важливим компонентом професійної підготовки в цілому. Культурна спадщина народу у формуванні завтрашнього педагога-навчителя є джерелом його інтелектуального й духовного збагачення, поштовхом до творчої діяльності, самоствердження й усвідомлення себе як визначального суб’єкта педагогічного впливу на мислення і свідомість дитини. “Щоб гуманітаризація професійної підготовки у навчальних закладах не стала формальністю, треба всі складові загальної і професійної освіти орієнтувати на емоційне, духовне збагачення майбутніх спеціалістів, на залучення їх до культури як живого втілення людських цінностей...Сьогодні є всі підстави говорити не тільки про культуру в освіті, але передусім про культуру освіти і освітнього простору...”[1, 99].

Як ми вбачаємо використання культурної спадщини у процесі мовно-мовленнєвої підготовки майбутніх вчителів початкових класів? Спробуємо перелічити важливі, на наш погляд, кроки, які мають здійснюватися одночасно, аби дати найефективніші результати:

1. На заняттях з української мови, відповідно до мети когнітивної методики, слід розглядати мовні одиниці як концепти – глибинні значення розгорнутих змістових структур тексту; при цьому усвідомлення ролі того чи іншого мовного явища в інформативно насиченому тексті має супроводжуватися створенням студентами своїх зв’язних висловлювань.
2. Добір текстів викладачем, а також студентами у процесі індивідуально-самостійної роботи має оптимально відповідати інтелектуальним та

духовним потребам майбутніх педагогів як гармонійних, гуманітарно розвинених особистостей: “За умови поєднання професійного, лінгвістичного та історико-культурологічного матеріалу курс (української мови – авт.) може сприяти реалізації ідеї гуманізації та гуманітаризації освіти” [6, 60].

3. Тексти культурологічного змісту обов’язково повинні містити інформацію про загальнолюдські надбання, оскільки цілком закономірним є пізнання вітчизняної культури у її взаємодії з культурами інших народів.

4. Формування риторичної особистості майбутнього вчителя початкової школи якнайкраще відбувається саме через ознайомлення з текстами, де йдеться про історію українського та світового ораторського мистецтва. У площині формування мовної особистості педагога розвиток ораторських здібностей видається нам обов’язковим. ”Модель структури риторичної культури особистості становить складне динамічне ціле з п’ятьма підструктурами – комунікативною культурою (риторичною етикою), мисленнєвою (логічною) культурою, культурою мовлення, духовно-моральною та сценічною культурою”[9].

5. Використання інноваційних технологій надзвичайно оптимізує процес упровадження етнокультурологічного принципу у навчанні майбутніх учителів початкових класів української мови, розвиває дослідницькі якості багатьох студентів. Погоджуючись із дослідженнями вчених, ми рекомендуємо звернути особливу увагу на тренінгову діяльність та аудіовізуальні засоби наочності. “Цікавою формою науково-дослідницької діяльності студентів є навчально-рольова гра... Як вказував П.П. Блонський, “гра – це лабораторія життя” Особливістю гри є те, що вона забезпечує стан захопленості, творчої ініціативи, високу внутрішню мотивацію, у процесі ігрової ситуації значно збільшується інтенсивність засвоєння знань, умінь та досвіду ділових відносин” [5, 2]. “Аудіовізуальні мистецтва об’єднують потенціал кінематографа, телебачення та відео і надають можливість будь-який навчальний матеріал представляти біфункціонально: як джерело наукової, культурної, політичної, економічної інформації і як предмет окремого вивчення” [10, 4].

6. Віддаючи належне принципу інтегративності, зазначимо, що міжпредметні зв’язки дозволяють студентам педфаку отримати універсальну свого роду освіту, коли, окрім основної спеціалізації, вони набувають право викладати музику, образотворче мистецтво, хореографію, іноземну мову. Отже, й тут надзвичайно важливо засобами мови ознайомити майбутніх фахівців із культурою українців та зарубіжжя.

Отже, особистість інтелектуально розвиненого, комунікативно вправного вчителя початкових класів, здатного сформувати мовленнєву компетенцію своїх вихованців, вимальовується виключно крізь призму ознайомлення з багатством української культури. Тільки гарний словесник здатен засобами рідної мови виплекати у завтрашніх громадян тремтливе почуття поваги до мудрих заповітів предків, толерантне ставлення до чужих думок, шляхетність і гідність у стосунках із людьми та державами. “З якою мовою йтиме в

Європу Україна?... Що, власне, є європейскість як не почуття власної гідності і взаємоповаги? Як не відповідальність перед світом і пам'яттю нащадків за збереження і примноження споконвічних духотворних цінностей: мови, природи, історичного середовища, гуманістичної культурної традиції?(...).Н. Дзюбишина-Мельник стверджує: *рідна мова є не в кожного навіть за обставин одномовного довкілля, бо це мова культури, яка виховує*”[8, 39].

Література

1. Сидоренко О. Освітній простір вищого навчального закладу як визначальний чинник формування фахівця нового типу // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 3. – С. 98-100.
2. Пентилюк М., Нікітіна А., Горошкіна О. Концепція когнітивної методики навчання української мови // Дивослово. – 2004. – №8. – С.5-9.
3. Колодич О. Сучасні підходи до вивчення мовленнєвої діяльності // Педагогіка і психологія. – 2004. – №4. – С.55-60.
4. Горошкіна О. Роль соціальних чинників у навчанні української мови // Дивослово. – 2002. – № 5. – С.2-3.
5. Балашова С. Навчально-рольова гра у формуванні дослідницьких умінь студентів // Початкова школа. – 2006. – №6. – С.52-56.
6. Тоцька Н. Формування професійно зумовленого мовлення студентів технічного університету // Дивослово. – 2003. – №5. – С. 57-60.
7. Михайлюк В. Українська мова професійного спілкування // Дивослово. – 2004. – №1. – С. 46-48.
8. Радчук В. Параметри і взаємодія мов // Дивослово. – 2005. – №6. – С. 36-44.
9. Білоусова Я. Формування риторичної культури студентів гуманітарних факультетів у навчально-виховному процесі: Дис....канд. педнаук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – К., 2004.
10. Волошинова Л. Аудіовізуальні мистецтва в системі професійної мовної підготовки майбутнього фахівця у сфері міжнародних відносин: Дис....канд. педнаук.: 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. – К., 2004.
11. Пасинок В. Теоретичні основи формування професійних мовленнєвих умінь у майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей: Автореф. Дис... доктора педнаук: 13.00. 04 – теорія і методика професійної освіти. – К., 2002.
12. Попова О. Формування стилістичної вправності мовлення майбутніх учителів початкових класів: Автор..дис. ...канд. Педнаук: 13.00.02 – теорія і методика навчання української мови. – К., 2001.
13. Ткачук Г. Збагачення мовлення студентів педагогічного училища експресивною лексикою як засіб його увиразнення: Автор..дис. ...канд. Педнаук: 13.00.02 – теорія і методика навчання української мови. – К., 2002.
14. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: У 5-ти т. – К.: Рад. Школа, 1976-1977. – Т. 1-5.